

HERKAUWENDE BEWEGINGEN

Een verslag van een zomerschool met Donna Haraway

Amâde M'charek en Els Rommes

In de jaren negentig is de invloed van Haraways werk op genderstudies niet weg te denken. Wellicht kan zelfs gesteld worden dat het 'cyborg'-begrip onderdeel is geworden van een populair discours. Donna Haraway was centrale gast op de jaarlijkse zomerschool van de onderzoeksschool Wetenschap, Technologie en Moderne Cultuur (WTMC), gehouden in Enschede van 1 tot en met 5 september 1997. Deze zomerschool is bedoeld voor jonge onderzoekers die zich verhouden tot het wetenschaps- en technologieonderzoek. Het is in opzet een mooie kans om belangrijke wetenschappers uit dit veld en hun werk beter te leren kennen. Door Donna Haraway uit te nodigen beoogde WTMC aandacht te besteden aan blinde vlekken binnen het wetenschaps- en technologieonderzoek, vooral op het gebied van seksevraagstukken.

Wat een doodnormaal verslag van een zomerschool zou moeten worden, blijkt door het onderwerp toch niet zo makkelijk realiseerbaar. Een onconventionele wetenschapper als Haraway lokt een onconventioneel verslag uit. Geïnspireerd door Haraways 'situated knowledges', proberen we de gesitueerdheid van de auteurs van dit stuk tot het voordeel van deze tekst te maken. Door een e-mailgesprek inventariseren we waar onze gedeelde fascinatie voor Haraway vandaan komt en waarom één van ons gefascineerd is vanuit irritatie en de ander meer uit bewondering.

ER: De kern van mijn fascinatie voor Haraway komt voort uit de manier waarop ze met taal omgaat. Wat is het dat Haraways teksten zo moeilijk en tegelijkertijd zo aantrekkelijk maakt? Op welke wijze speelt haar stijl en taalgebruik daarbij een rol? Tijdens de zomerschool werd duidelijk dat haar schrijfstijl controversieel is: een gedeelte van de aanwezigen vond haar teksten vreselijk en een gedeelte had er juist bewondering voor.

Taal als methodologie

ER: Haraway beschreef haar eigen schrijfstijl als 'crusted language', taal die uit korsten over elkaar heen bestaat. Terwijl ik dit zo opschrijf, merk ik dat ik de Engelse term 'crusted' veel mooier vind dan 'korsten'. Waarschijnlijk omdat ik in het Nederlands vooral de associatie heb met een wondkorst en er dus over aarzel om dat woord hier te gebruiken. Precies deze eigenschap van taal, dat woorden verschillende betekenissen kunnen krijgen en dat ze hun eigen sfeer en associaties meenemen noemt Haraway 'crusted language'.

Haraway zelf had bij 'crusted language' de mooie

metafoor van een schip waarop zich lagen van pokken, zeewier en schelpen gaan afzetten. Volgens haar heeft taal dezelfde eigenschap: woorden nemen hun eigen betekenissen en associaties mee, waardoor Haraway zich weer laat inspireren en associëren. Deze materialiteit van taal of 'thickness of language', zoals ze het ook wel noemt (Olson, 1995, p. 58), is onlosmakelijk verbonden met de stijl en methodologie van Haraway. Op de zomerschool beschreef ze haar eigen manier van schrijven dan ook als een proces waarbij ze het eindresultaat van tevoren niet kent, een proces waarin ze zich laat leiden door de taal.

Als jonge onderzoeker die in haar dagelijks werk veel moet schrijven, voel ik me hierdoor op mijn kop gezet. Precies datgene waar ik bij het schrijven altijd zo'n moeite mee heb, de glibberigheid van taal en de moeite die het kost om een eenduidig, rechtlijnig verhaal te schrijven met een duidelijk begin, met argumenten die uiteindelijk leiden tot een onvermijdbare conclusie en zonder me te verliezen in nevenargumenten, precies dat trekt zij in twijfel. Ze lijkt te willen zeggen dat ze niet van tevoren bedenkt welk argument ze precies te berde wil brengen en vervolgens taal daarvoor inzet. Ze begint vaak zelfs niet eens met een probleemstelling. Ze laat zich tijdens het schrijfproces leiden door haar woorden. Sterker nog: haar taal, haar specifieke manier van schrijven en associëren geleid door taal, blijkt haar methodologie te zijn! Ik merk dat ik me tijdens het lezen steeds afvraag: is dit nou wetenschap?

AM: *Die associatieve stijl van Haraway maakt haar teksten zeer ingewikkeld maar ook spannend. Daarbij vind ik het een verademing om te zien dat wetenschap niet hoeft te betekenen dat we 'de wereld' moeten vat-*

ten door middel van monografieën of logisch opgebouwde argumenten. Niet dat iedereen nu afstand moet gaan doen van bestaande manieren van wetenschap bedrijven. Maar Haraway laat zien dat het mogelijk is om verschillende aspecten van het onderzoek mee te laten wegen en om niet alléén vanuit de disciplinaire of de academische blik te hoeven redeneren.

ER: Ze lijkt echter zoveel ontwikkelingen tegelijkertijd te willen beschrijven. En dat doet ze dan ook nog eens op een zeer associatieve manier. Met mijn Engels-Nederlands woordenboek in de hand raakte ik buitengewoon gefrustreerd van haar teksten: als was het een kruiswoordpuzzel moet ik haar zinnen uiteenleggen. Woorden die ik opzoek blijken minimaal drie verschillende betekenissen te kunnen hebben en in veel gevallen kloppen Haraways zinnen voor alledrie de betekenissen!

AM: Bij wijze van introductie van zichzelf stelde Haraway op de zomerschool: 'My mouth is formed by dentists, my mind by history.' En het werd me duidelijk dat Haraway niet alleen in geschreven teksten maar ook in haar voordrachten verschillende verhalen tegelijkertijd vertelt, verhalen met meerdere betekenissen, bijzinnen, tussen haakjes geplaatste teksten en voetnoten. Ze geeft de toehoorder een blik in haar relaties met haar werk en haar CV's, met haar tandartsen en haar studenten en met haar vrienden en haar omgeving. Al die actoren blijken door de wijze waarop ze gemobiliseerd worden, een cruciale rol te spelen in het verhaal; het zijn geen triviale zijsprongen, maar ze dragen bij aan een argument of bieden een andere manier om tegen dat argument aan te kijken.

ER: In muziektermen zou je kunnen zeggen dat Haraways teksten zeer polyfoon zijn. Haraway schrijft niet alleen horizontaal, maar ook verticaal; niet alleen een melodiëlijn, maar ook een harmonie, waarin dan ook nog verschillende andere melodieën te onderscheiden zijn. Voor de minder geoefende luisteraar zijn die echter moeilijker te volgen.

Het probleem van deze manier van schrijven lijkt mij dat haar teksten daardoor multi-interpretabel worden. Ze neemt de lezer niet bij de hand, ze legt niet uit waar ze heen wil met haar argumenten. Misschien vindt ze het zelfs wel best dat haar teksten verschillend geïnterpreteerd worden. Toen Baukje Prins een interpretatie van 'situated knowledges' gaf reageerde Haraway daar niet op. Alsof het haar niet zo veel uitmaakt hoe haar teksten geïnterpreteerd worden, als ze maar iets losmaken.

AM: Dit was voor mij ook de belangrijkste 'eye-opener' van de zomerschool. Ik heb geleerd dat ze zich

weinig zorgen maakt over hoe mensen haar teksten lezen. Haraway laat haar teksten aan hun lot over.

De verschillende interpretaties van Haraways teksten kwamen mooi naar voren in drie gepubliceerde interviews met Donna Haraway die in het leesmateriaal (van de zomerschool) waren opgenomen (Darnovsky, 1991; Olson, 1995; Kunzru, 1997). Drie, in meer of mindere mate, politieke documenten die haar in de domeinen cyber-feminisme, socialistisch ecofeminisme en feministische literatuurstudies poogden te plaatsen. Uit de enorme hoeveelheid leesmateriaal heb ik het meest op die teksten zitten ploeteren. Ik heb nog twee andere interviews erbij gepakt (Bhavnani & Haraway, 1994; Scheidhauer e.a., 1995) en me de vraag gesteld: hoe wordt Haraway in de verschillende interviews gerepresenteerd? Het lezen van een sequentie van interviews riep bij mij de vraag op of die verschillende Haraways het resultaat waren van een toeëigeningspolitiek. Als dat zo is, wat betekenen die voor mijn particuliere lezing van Haraways werk? En hoe zou een interview eruit hebben gezien als ik dat gehouden zou hebben? Vragen waar ik meer helderheid over hoopte te krijgen op de zomerschool.

Haraway heeft iets met al die domeinen of het nu om cyber-feminisme of socialistisch feminisme gaat. Ik realiseerde me dat die 'toeëigeningspolitiek' wellicht de andere kant van de medaille is, namelijk van het feit dat Haraway ook als 'een meester-bruggenbouwer' gezien kan worden. Ze is niet alleen een bruggenbouwer tussen de dingen en de woorden, maar ook tussen verschillende publieken en met name diverse feministisch en anti-racistisch georiënteerde publieken.² Ze krijgt binnen de verschillende domeinen op een andere manier relevantie. De vraag is hoe stabiel of begaanbaar die bruggen zijn. Geeft ze de lezer genoeg aanwijzingen over deze rol? Zou ze dat meer moeten doen of zou dat juist ten koste gaan van de waarde die ze heeft en de rol, die ze nu kan spelen binnen al die verschillende domeinen?

ER: Het is in ieder geval een heel typerende eigenschap van Haraway, het leggen van koppelingen. Niet alleen legt ze koppelingen via taal, maar ook legt ze koppelingen tussen schrijfstijlen en koppelingen tussen domeinen en objecten van onderzoek.

Een voorbeeld van hoe fundamenteel dat koppelen is voor Haraway vond ik de postersessie, een standaardonderdeel van zomerscholen waaraan zij een bijzondere vorm wist te geven. In plaats van haar eigen commentaar te geven op de posters, zoals ze volgens het programma zou doen, stelde ze vragen aan de deelnemers. De eerste vraag die we moesten beantwoorden was met welke drie posters ieder van ons zich het meest verwant voelde en met welke drie we totaal geen verband met ons eigen project zagen. De volgende vraag ging totaal

tegen ieders verwachting in: welke linken kun je leggen met de onderzoeken waarmee je de minste verwantschap voelt en wat voor onderzoek zou je daarmee gezamenlijk kunnen uitvoeren? Toen een aantal participanten vervolgens met de mond vol tanden bleef zitten, noemde Haraway uit de losse pols een aantal mogelijke verbindingen. Uit deze opdracht vond ik heel mooi blijven hoe Haraway zelf te werk gaat.

Schrijfstijl en taal

ER: Ook in haar schrijfstijl verbindt en combineert Haraway volop, waardoor een mix van stijlen, of 'tropes', zoals ze dat zelf noemt, ontstaat. Waar ik ooit nog geleerd heb om slechts 'objectieve' argumenten te gebruiken en die ter verheldering in sommige gevallen te ondersteunen met bijpassende, generaliseerbare voorbeelden, lijkt Haraway er een puinzooi van te maken. Het onderscheid tussen argumenten, conclusies en voorbeelden is soms niet herkenbaar en, totaal in tegenspraak met mijn wetenschappelijke opvoeding, vinden ook persoonlijke verhalen, politieke standpunten en literaire uitspattingen een plaats in haar verhaal.

Bijvoorbeeld in haar laatste boek over feminisme en 'technoscience' (1997) verweeft zij welgemoed theorieën, politieke standpunten, metaforen, voorbeelden, analyses van schilderijen en persoonlijke verhalen tot een haast onontwarbare kluwen. Opvallend genoeg waarschuwde Haraway tijdens de zomerschool tegen haar eigen schrijfstijl: 'Soms proberen studenten mijn manier van schrijven na te doen, maar ik vind dat vreselijk. Please don't do that!' Maar waarom doet ze het zelf wel? Bij mij slaat dan de ergernis toe...

AM: Ik heb 'please don't do that!' begrepen als zou ze niet principieel, maar vooral methodologisch tegen 'volgelingen' zijn. Mijn ervaring is dat taal en schrijfstijl soms ook in de weg kunnen zitten en bepaalde analyses niet toestaan. In feite zou je kunnen zeggen dat elk onderzoek een eigen stijl kan genereren. Dit betekent dat gesitueerdheid niet alleen gezocht moet worden in de biografie van de auteur, maar ook in het onderzoeksmateriaal en in onderzoeksmethodologie. Op deze wijze is schrijven politiek. Veel 'schrijverij' (de praktijk van het schrijven), stijlen of narraties en daarmee veel verschillende visies op de wereld, zijn dan manieren om 'de fallische blik' of een hegemoniale wetenschap te ontzenuwen.

In haar elaboratie over stijl ging Haraway vooral in op hoe ze zich door taal laat leiden. Maar volgens mij is er meer aan de hand in de teksten van Haraway. Taal is ook Haraways belangrijkste object van onderzoek. Zij onderzoekt naar mijn mening wat woorden met de wereld doen, welke blik woorden bieden en welke werelden ze mobiliseren ('thickness of langu-

age'). Daarin neemt ze woorden serieus, ze ondergaat de taal en communiceert met de actor taal. Taal is materieel. Je zou kunnen zeggen dat ze een participerende observatie verricht in de wereld van de woorden, zij volgt de woorden in actie, in wat ze met elkaar en met dingen doen.

Dit wordt zichtbaar in haar focus op technologie en natuurwetenschappen ook wel 'technoscience' genoemd. Haraway heeft daarin een politiek doel, namelijk dat we ons veel meer met 'de technowetenschappen' moeten gaan bemoeien. Veel van de taal die ze onderzoekt en produceert is natuurwetenschappelijk: cyborg, oncomouse, technoscience, wormholes, simians, recombinants, replicates, om maar wat te noemen. Dus taal is niet alleen een methode om meerstemmigheid te creëren, maar ook een object van onderzoek. Taal is de werkelijkheid die ze onderzoekt. Het lastige is dat ze niet alleen naar de werkelijkheid van woorden kijkt, maar ook naar die van de dingen en dat ze daartussen verspringt. Ik vond het jammer dat dit aspect van Haraways werk zo weinig aan bod kwam tijdens de zomerschool.

Narratieve strategie

En dan is er nog een aspect aan taal. Taal is niet alleen object en methode van onderzoek, maar ook 'het voertuig' waarmee Haraway haar verhalen vertelt. Haar verhalen zijn meer-stemmig en een belangrijke stem hierin is die van Haraway zelf. De lezer wordt herhaaldelijk geattendeerd op het feit dat Haraway zelf een project voor ogen heeft en dat zij aan het woord is. Door deze narratieve strategie wordt de illusie, als zouden tekst en auteur, tekst en lezer of lezer en auteur samenvallen, weggenomen.

Deze strategie wordt gereflecteerd in de volgende passage: 'I think cyborg writing is resolutely committed to foregrounding the apparatus of the production of its own authority, even when it's doing it' (Olson, 1995, p. 50). Voor Haraway is schrijven, in het citaat aangeduid als 'cyborg writing', politiek. Een politiek die de kaarten aan de goktafel van 'technoscience' anders zou kunnen verdelen. Schrijven is bij uitstek een cyborg-technologie, zo stelt zij in haar Cyborg Manifesto (1991, p. 176). Cyborg-politiek is daarom '...the struggle for language and the struggle against perfect communication, against the one code that translates all meaning perfectly, the central dogma of phallogentrism' (ibid.).

ER: Natuurlijk is schrijven politiek en ook wetenschappelijk schrijven is dat. En dat je dat dan in je teksten laat doorklinken vind ik al een stuk realistischer dan als je pretendeert 'objectief' te zijn. Want waarom zou een wetenschappelijke tekst geen persoonlijke ver-

halen en geen politieke boodschap mogen bevatten? Maar kennelijk zie ikzelf nog steeds overall grenzen: 'dit is wetenschap en dat niet'. Volgens mij is dit Haraways belangrijkste kracht, dat ze mensen in verwarring brengt en daarmee dwingt hun eigen methodologie, manier van schrijven en van onderzoek opnieuw te bekijken. Ik ben me deze zomerschool zeer bewust geworden van hoe sterk bepaalde 'wetenschappelijke' normen zich in me hebben vastgezet.

De 'neurose van het compleet willen zijn'

AM: *Die verwarring bleek een doel van Haraway te zijn. Ze stelde herhaaldelijk dat haar teksten 'ruis' ('noise') moesten produceren. Niettemin blijf ik het lastig vinden hoe en waar Haraway zelf grenzen trekt, hoe instabiel of pragmatisch die ook mogen zijn; waarom ze de ene verbinding wel legt en de andere niet en waarom haar opsommingen niet korter of langer zijn. Juist omdat ze, zoals je schreef, hier niet altijd expliciet over is.*

ER: De kracht van haar opsommingen en haar kwistige gebruik van woorden als blasfemisch, End of Second Christian Millennium en fallocentristisch, is dat ze daarmee steeds de vanzelfsprekende norm waarin en waarmee we leven benadrukt. Daarmee laat ze (haast tot vervelens toe) zien dat die niet vanzelfsprekend hoeft te zijn: ook de norm moet benoemd worden. Het probleem dat ik er echter mee heb, is dat dit soort opsommingen de pretentie van volledigheid uitstralen. Ik vroeg haar daarnaar tijdens de zomerschool. Haar reactie was dat ze het als een probleem van zichzelf ziet, dat ze de 'neurose om volledig te willen zijn' heeft.

Ik snap die drang tot volledigheid niet helemaal. Volgens mij botst dat met haar eigen ideeën over de gesitueerdheid van kennis. De overduidelijke gesitueerdheid van Haraway zelf maakt dat ik extra ga twijfelen aan de volledigheid van haar opsommingen. Hoe kan ze denken volledig te kunnen zijn als ze zo duidelijk vanuit haar eigen achtergrond schrijft?

Het hoogtepunt van Haraways opsommingen vond ik de monsterlijke tabel, 'Universal Donors in a Vampire Culture', die we tijdens de zomerschool bespraken (Haraway, 1997, pp. 219-229). In deze tabel over het begrip 'ras' in de Amerikaanse geschiedenis probeert Haraway de meest uiteenlopende ontwikkelingen van de afgelopen eeuw onder te brengen en te categoriseren. In de tabel, die tien pagina's in beslag neemt, wordt 'ras' binnen drie historische periodes tussen 1900 en 1990, afgezet tegen drieëndertig variabelen die uiteenlopen van wetenschappelijke praktijken tot populaire discoursen, van evolutionaire paradigma's tot paradigma's over landschapsarchitectuur en van concepten van 'aliens' tot die van het economisch denken. Geïnteresseerd

vroeg ze vervolgens welke ontwikkelingen we er eventueel nog in misten.

AM: *Eigenlijk kan ik het alleen maar als een serieus bedoelde grap zien. Maar Haraway is het menens met die tabel. Tijdens de zomerschool stelde Haraway: 'Het is een tabel die zijn eigen realiteitsclaim moet verstoren, maar het is ook de waarheid, mijn waarheid.' Maar waarom dan een tabel, zou je je kunnen afvragen.*

Haraways bemoeienissen met technologie en de natuurwetenschappen vertalen zich in het voortdurend kiezen van de taal van die wetenschappen. Zij kiest bijvoorbeeld categorieën die belast zijn, categorieën die ik in eerste instantie zou associëren met een reductionistische of een masculiene benadering. In de teksten van Haraway echter, krijgen deze categorieën andere betekenissen. Ze blijken niet alleen problematisch, maar ook storend, subversief, besmet en aantrekkelijk te zijn.³ De cyborg is daar het meest bekende voorbeeld van. Echter, waar een begrip als de cyborg wel andere en overtuigende betekenissen krijgt, werkt dat voor mij niet met de tabel. Misschien komt dit door de combinatie van een tabel en een realiteitsclaim. Je zou kunnen zeggen dat deze 'getemde' technologie (tabel) en de wil tot volledigheid geen 'wild' verhaal opleveren. Door zich de vraag te stellen: 'what in the world is the object race?' en door die vraag met een realistische claim te beantwoorden, namelijk met haar tabel, raakt Haraway als persoon buiten beeld. Tegelijkertijd lijkt 'ras' toch een feit of een 'hard object' te zijn. Ik kan me zo levendig voorstellen dat er een databank komt, waar een ieder zijn of haar 'missing categories' aan toevoegt. En dat is wat er in feite gebeurde tijdens de zomerschool met Haraways tabel.⁴ Wie wat bijdraagt is dan niet relevant.

En nu ik dit opschrijf vraag ik me af: wat als we dit eindeloos toevoegen van 'missing links' tot een heus internationaal project zouden maken? Wat als we analoog aan andere 'mapping projects' en in de lijn van Haraways tabel een 'International Human Race Mapping Project' zouden initiëren? Wat zou zo'n project opleveren, al was het alleen maar om dit te kunnen vergelijken met andere 'mapping projects'?

ER: Misschien probeert ze, door anderen uit te nodigen hun eigen 'missing links' toe te voegen, haar eigen gesitueerdheid wel te 'neutraliseren'. Een poging waar ik op zich achtersta, want het is ook de gesitueerdheid van Haraway zelf die haar teksten voor mij lastig en irriterend maakt. Haraways teksten, haar voorbeelden en haar opsommingen gaan uit van een 'body of knowledge' die niet veel mensen hebben. Niet alleen doordat ze er haast vanuit lijkt te gaan dat je haar enorme mate van belezenheid op de meest uiteenlopende domeinen

evenaart, maar ook doordat haar teksten vaak zo vrese-
lijk Amerikaans zijn. Daardoor kost het deze minder
belezen, jonge, Europese vrouw zonder opleiding in de
biologie, om ook maar eens wat vanzelfsprekende nor-
men te benoemen, vaak heel veel werk om erachter te
komen wat haar associatie nu precies inhoudt, waar het
voorbeeld dat ze aanstipt (meestal zonder verdere uit-
leg) over gaat. Ik vraag me dan af voor welk publiek ze
kennelijk schrijft en of haar politieke boodschap dan
nog wel helder en bij de juiste mensen overkomt.

*AM: Ik ben het met je eens dat Haraway vanuit een
specifieke achtergrond schrijft, misschien wel gewoon
Amerikaans. Echter mijn bezwaren tegen die tabel
liggen veel minder bij haar gekleurde blik, als wel bij
de belofte die gemaakt wordt door de overdaad van
haar tabel, namelijk de belofte dat 'ras' als object vol-
ledig kenbaar zou zijn.*

*Nu ik nog eens over jouw vraag over 'de wil tot
waarheid' nadenk, geprikkeld door dat idee van een
'International Human Race Mapping Project', denk*

*ik dat de waarde van haar tabel (en van zo'n project)
zou kunnen liggen in het feit dat ze zo veel verschil-
lende en tegenstrijdige praktijken en discoursen in
kaart brengen. Hiermee wordt aangegeven dat 'ras'
alleen gekend kan worden in discursieve praktijken en
dit verschilt met bestaande natuurwetenschappelijke
'mapping projects', zoals het Human Genome Project⁵
bijvoorbeeld. Waar bestaande en conventionele 'map-
ping projects' een coherentie, systematiek en logica
van object en methode pretenderen, hoeft dat niet het
geval te zijn in zo'n alternatief 'mapping project'. De
categorieën kunnen zich in de staart bijten en elkaar
uitsluiten, zoals dat ook het geval is in de tabel van
Haraway. De tabel laat een veelheid van praktijken
zien, praktijken waarbinnen 'ras' geproduceerd
wordt. Daarmee wordt aangegeven dat er potentieel
vele mogelijkheden zijn om 'ras' te kennen. Hoe meer
praktijken, hoe meer verschillende betekenissen van
'ras', des te minder 'ras'. De vraag blijft: moet je vol-
ledig zijn om dit punt te maken?*

Conclusies

ER: Als ik zo terugkijk op het schrijven van dit stuk dan vind ik het eigenlijk heel mooi hoe toepasbaar de begrippen van Haraway blijken te zijn. Bij het samen met jou schrijven van dit stuk komen zowel de concepten 'situated knowledges' als de schrijfstijl heel duidelijk naar voren. De gesitueerdheid: doordat duidelijk in de tekst doorklinkt dat we onderzoekers met een verschillende achtergrond zijn, waarbij jij meer affiniteit met Haraway hebt dan ik. Ik vraag me af hoe anders de lezers dit stuk zouden lezen als ze bijvoorbeeld van te voren meer hadden geweten over onze achtergronden. Of als we onszelf als auteurs juist hadden weggeschreven. Dat vind ik nog steeds één van de meest boeiende debatten: hoe en wanneer laat je als schrijver je gesitueerdheid doorklinken in je teksten?

AM: *Ik vond het intrigerend om te merken wat het schrijven van dit stuk met ons heeft gedaan. De vele versies die hieraan zijn voorafgegaan laten zien dat we weliswaar 'ergens anders vandaan' komen, maar zowel onze stijl als onze ideeën over Haraway zijn in die verschillende versies naar elkaar toe gegroeid. Soms herkende ik niet of een zin van jou of van mij was en veel van de punten die naar voren zijn gekomen, zijn een paar keer van auteur veranderd. Dit duidt erop dat gesitueerdheid geen statische situatie is, maar zich in een praktijk kan ontwikkelen, zoals in ons geval, in de praktijk van het schrijven. Het laat tevens zien dat deze specifieke tekst, een tekst die een breder publiek moet bereiken, zijn impact op ons heeft gekregen. En doordat deze tekst via een e-mailconversatie tot stand is gekomen, was ik gedwongen om me daarin niet alleen tot Haraway te verhouden, maar ook tot jou. Het verrassende was dat ik daardoor nieuwe dingen geleerd heb over Haraway.*

ER: Waar Haraway bij mij uitstekend in is geslaagd, is me bewust te maken van mijn eigen gesitueerdheid in de wetenschap. Hoeveel ik ook over de relativiteit van wetenschap en wetenschapsmethodologie gelezen heb, het is nog iets anders om geconfronteerd te worden met iemand die het echt anders doet. Om me te realiseren dat er daadwerkelijk een andere manier van schrijven, van wetenschap bedrijven, is. En hoewel ik nog steeds zeer kritisch over Haraway ben, realiseer ik me door deze zomerschool beter dat er iets te kiezen valt!

Literatuur

- Bhavnani, K. & D. Haraway (1994). *Shifting the Subject: A conversation between Kum-Kum Bhavnani and Donna Haraway* 12 April 1993, Santa Cruz, California. *Feminism & Psychology*, 4, 1, 19-39.
- Darnovsky, M. (1991). *Overhauling the meaning machine. Socialist Review*, 21, 2, 65-84.

- Haraway, D.J. (1991). *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century*. In D.J. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The reinvention of nature* (pp. 149-181). New York: Routledge.
- Haraway, D.J. (1991). *Situated Knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective*. In D.J. Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The reinvention of nature* (pp. 188-196). New York: Routledge.
- Haraway, D.J. (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium. FemaleMan@_Meets_OncoMouse™. Feminism and Technoscience*. New York: Routledge.
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kevles, D.J. & L. Hood (Eds.) (1992). *The Code of Codes: Scientific and Social Issues in The Human Genome Project*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kunzru, H. (1997). You are borg. *Wired*, February, 156-60.
- Olson, G.A. (1995). *Writing literacy and technology. Toward a cyborg writing*. In G. Olson & E. Hirsh (Eds.), *Women Writing Culture* (pp. 45-77). New York: State University of New York Press.
- Scheidhauer, A. & C. Hammer (1995). "Wir sind immer mit-tendrin". Ein Interview mit Donna Haraway. In D.J. Haraway, *Die Neuerfindung der Natur: Primaten, Cyborgs und Frauen* (pp. 98-122). Frankfurt: Campus Verlag.

Noten

1. 'Situated Knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective' is geschreven als reactie op Hardings *Science Question in Feminism* (1986). In haar *Science Question* pleit Harding voor een 'strong objectivity' of een objectieve wetenschap die gerealiseerd kan worden wanneer het perspectief van de 'onderdrukte' als startpunt wordt genomen. In *Situated Knowledges* bekritiseert Haraway dit project en stelt ze dat het niet eenvoudig is om het perspectief van 'de onderdrukte' in te nemen. Dit gaat niet zelden gepaard met een toeëigeningspolitiek. Haraway pleit tegen het essentialiseren/naturaliseren van dit perspectief en voor een veelvoud aan lokale en belichaamde perspectieven (Haraway, 1991, pp. 188-196).
2. Haar 'A Cyborg Manifesto' (1991) is hier een goed voorbeeld van. Hierin brengt ze ecofeminisme, socialistisch feminisme, antiracisme, antikolonialisme en 'technowetenschappen' op verschillende wijze met elkaar in verband.
3. Zie ook 'A Cyborg Manifesto' waar Haraway dit expliciet maakt en duidelijk uiteenzet (Haraway, 1991, p. 245, noot 4).
4. Haraway ziet de hypertext-gebruiker als de ideale 'lezer' van de tabel omdat deze zelf categorieën bijvoegt of afrekt en eigen combinaties maakt om nieuwe betekenissen te genereren (Haraway, 1997, p. 231 en verder).
5. Het Human Genome Project is een internationaal project dat het menselijk genoom (het geheel aan coderende genetische informatie op het DNA) in kaart beoogt te brengen. Dit project is eind jaren tachtig geïnitieerd in de Verenigde Staten en is inmiddels een miljardenproject dat onlosmakelijk verbonden is met de bio-chemische industrie, universiteiten, klinieken en ziekenhuizen. Zie voor een gedegen en mooie inleiding Kevles & Hood (1992).

Beeldmateriaal: kwaliteitsinspectie van remcomponenten in de vliegtuigenfabriek van Goodyear te Akron, Ohio, Verenigde Staten (foto: Pressens bild) in: C. Bratt, *Labor Relations in 17 Countries* (2.p.) 1982, p. 103.